

Dinnyés Patrik

Erzsébet-Bibliák az Eszterházy-gyűjteményben – Cirill betűs kiadványok az egri Főegyházmezei Könyvtárban*

Az egri Főegyházmezei Könyvtár¹ (EFK) állományának nyelvi/nemzetiségi vonatkozású feldolgozása jelentős eredményeket mutatott már fel. A meglévő anyagból az olasz, az angol, a különböző szláv és részben a német nyelvű állomány feltérési munkái már régen elkezdődtek.²

A gyűjtemény szláv nyelvcsaládhoz tartozó köteteinek feldolgozását több szempontból közelítették meg. 1962–1966 között a szláv nyelvű országok történetét, földrajzát és kultúráját különböző – de többnyire latin – nyelveken leíró könyveket és kiadványokat közölte négy részben Pallagi Béláné és Zbiskó Ernőné, *Az egri Főegyházmezei Könyvtár szláv anyagából* címmel. Ebben a munkában a fő hangsúly nem a szláv nyelven íródott munkákon, hanem a szláv vonatkozásúakon volt. 30 évvel később, 1992-ben Földvári Sándor és Ojtozi Eszter már a nyelvet helyezték előtérbe *Az egri Főegyházmezei Könyvtár cirill betűs és glagolita könyvei* című írásukban. Ebben a gyűjtemény 1820-ig keletkezett cirillikával és glagolitával írt anyagait gyűjtötték össze. Ennek hiányosságaként róható fel, hogy a közlésből nem derül ki

* A tanulmány elkészítését az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” című pályázat támogatta.

- 1 Úgy tűnik, hogy az intézmény nevének írásában nincs konszenzus, a szakirodalomban ugyanúgy előfordul az „egri Főegyházmezei Könyvtár”, mint az „Egri Főegyházmezei Könyvtár” alak. Utóbbi azonban téves írásmód, ugyanis magának a könyvtárnak a tényleges neve csak „Főegyházmezei Könyvtár”, így az „egri” valójában csak jelző, ezért kisbetűvel írandó.
- 2 Olasz nyelv: *Bitskey István*: Római hatások a barokk kori magyarországi főpapi könyvgyűjtésben. Különnyomat az Egri Főegyházmezei Sematizmusa VI.-ból. Főegyházmezei Könyvtár, Eger 1993. 83–91; Angol nyelv: *Szöke Lajos*: Anglica vetera in the Archdiocesan Library of Eger. In: Acta Academiae Paedagogicae Agriensis Nova Series Tom. XXVI. Journal of English Studies. Eger 1998. 137–159; Szláv nyelvek: *Pallagi Béláné – Zbiskó Ernőné*: Az egri Főegyházmezei Könyvtár szláv anyagából. In: 1. Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve VIII. Eger 1962, 608–616., 2. Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Eger 1963, 431–441., 3. ibid. 1964, 664–681., 4. ibid. 1966, 559–578; *Földvári Sándor – Ojtozi Eszter*: Az Egri Főegyházmezei Könyvtár cirill betűs és glagolita könyvei. Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára, Debrecen 1992; *Szöke Lajos*: Slavica az Egri Főegyházmezei Könyvtárban. Eger 2001; Német nyelv: *Fabian, Bernhard*: Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa. Band 5. Olms-Weidman, Hildesheim–Zürich–New York 1998. 154–159.

az adott munkáról – azon túlmenően, hogy cirill vagy glagolita betűkkel készült –, hogy milyen nyelven íródott.³

Ebből a tekintetből a hiánypótló munkát közel 10 évvel később, Szőke Lajos, az Eszterházy Károly Főiskola (ma: Eszterházy Károly Egyetem) egykori oktatója végezte el a *Slavica az Egri Főegyházmegyei Könyvtárban* című munkájában. Szőke Lajosnak az említett 1992-es, „gazdag kultúrtörténeti és könyvtártörténeti háttérrel adó”⁴ munka után egyik célja az volt, hogy filológiailag is meghatározza az adott cirill betűs művek nyelvét. Ezeket a következőkben határozta meg: „orosz szerkesztésű egyházi szláv, ukrán szerkesztésű egyházi szláv, szlavjanorusszkij, szerb, szlaven-oszerb vagy orosz irodalmi.”⁵

Szőke Lajos kutatása azonban több volt, mint filológiai kiegészítése a Földvári-Ojtozi szerzőpáros munkájának. Erről így olvashatunk: „Tanulmányunk célja elsősorban nem csak bibliográfiai leírás, hanem azon túl annak megvilágítása, hogy az Egyházmegyei Könyvtár szláv anyaga milyen célt szolgált, milyen szerepe volt az észak-magyarországi római és görögkatolikus papképzésben (1920-ig). Mivel a legtöbb szláv irodalmi nyelv az általunk vizsgált időben még formálódott, alakult, rámutatunk az itt található könyvek nyelvtörténeti szerepére is.”⁶ A kitűzött célt véleményünk szerint jórészt teljesítette a szerző, és ha hozzávesszük még az említett két korábbi munka eredményeit, illetve az egyes kötetek külön vizsgálatait⁷, akkor azt mondhatjuk, hogy már nem csak a bibliográfiai leírás tekintetében áll jól a szláv anyag feldolgozottsága az egri Főegyházmegyei Könyvtárban.

Mindezek ismeretében saját kutatásunk irányát a következőképpen határozzuk meg: kizárólag az Eszterházy-gyűjtemény cirill betűs – elsősorban orosz nyelvű – munkáit kívánjuk részletesen, tartalmilag is bemutatni.⁸ Semmiképpen sem a már elvégzett bibliográfiai leírást szeretnénk megismételni, hanem – köszönhetően az elődök munkájának – a hangsúlyt az egyes kötetekre fektetjük. Ennek a munkának első állomása volt a jelen tanulmánykötetet is életre hívó 2017-es egri, *Eszterházy*

3 Az egyes tételeknél külön-külön nem jelöli meg a szerzőpáros a munkák nyelvét, azonban egy felsorolást adnak, hogy milyen nyelveken íródtak: „keleti, ill. déli szerkesztésű egyházi szláv (...), orosz, szerb-horvát, továbbá román, latin és német.” *Földvári S. – Ojtozi E.: Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár cirill betűs és glagolita könyvei* i. m. III.

4 *Szőke L.: Slavica az Egri Főegyházmegyei Könyvtárban* i. m. 5.

5 *Szőke L.: Slavica az Egri Főegyházmegyei Könyvtárban* i. m. 5.

6 *Szőke L.: Slavica az Egri Főegyházmegyei Könyvtárban* i. m. 5.

7 *Балецкий, Эмил: Эгрский рукописный ирмологий*. In: *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungariae*, 1958. Nr. 3–4. 293–323., *Földvári Sándor: The Way of an Exemplar of the First Book of the Suprasl Typography to the Habsburg Empire*. In: *Orthodoxi Evrópi. Studia do dziejów Kościoła prawosławnego w Europie Wschodniej*. Wydział Historyczno-Socjologiczny Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2019. 9–16.

8 Itt szeretnék köszönetet mondani Gebei Sándornak mindennemű segítségéért, amit az orosz nyelvű szövegek fordításában nyújtott.

Károly – egy püspöki életmű a „tudományok és művészetek javára” című konferencián megtartott előadás, amelyen a fentebb leírt, eddigi kutatói előzmények bemutatása mellett már szót ejtettünk az EFK állományában található két Erzsébet-Bibliáról is. Ezt követte 2018-ban Szombathelyen a Szláv Történelmi és Filológiai Társaság soron következő éves konferenciáján (*Hagyomány és megújulás a szláv népek történelmében, kultúrájában VIII. — Történelmi és irodalmi arcképek*) egy újabb, további adatokkal kiegészített és főként már a Bibliákra fókuszáló előadás, amelynek egy része még abban az évben meg is jelent írásban.⁹ Jelen publikáció egyfajta befejezés is, hiszen – bár még rengeteg kötet vár bemutatásra, de – az állományban lévő két Biblia részletes ismertetése jelen tanulmányban megtörténik. A munka – reményeink szerint – folytatódik a többi cirill betűs kötettel, idővel pedig talán sikerül egy képekkel is illusztrált kiadványban, együtt bemutatni az Eszterházy-gyűjtemény összes (vagy legalábbis az összes jelentősebb) cirill betűs könyvét.¹⁰ De melyek is pontosan az Eszterházy-gyűjtemény cirill betűs kötetei?

Az 1793-ban, Egerben megnyílt nyilvános püspöki könyvtár körülbelül 16 ezer kötete és Eszterházy Károly (1725–1799) egi püspök halála után a hagyatékából a könyvtárra maradt mintegy 4 ezer kötet tette ki a teljes Eszterházy-gyűjteményt. Egészen pontosan 13.879 mű 20.293 kötetéről van szó.¹¹ Albert Ferenc nyomán azt is tudjuk, hogy ez a 20.293 kötet 30 nyelven íródott. Ebből a túlnyomó többség, 19.990 kötet latin, német, francia, olasz magyar vagy angol nyelvű. A maradék 303 kötet, (236 művön) osztozik 24 nyelv, köztük az orosz és egyéb szláv nyelvek.¹² Földvári Sándor és Ojtozi Eszter 46 cirill betűs tételt közölnek bibliográfiájukban, ebből 45 kötet 1776 előtti, 1 pedig 1813-as (ők időhatárnak 1820-at vették).¹³ Földvári–Ojtozi szerint 1820 után – a 20. századi köteteket nem tekintve – már csak egy cirill betűs kötet¹⁴ van a könyvtárnak, ezzel szemben Szőke Lajos közlésében nemcsak további

9 *Dinnyés Patrik*: Cirill betűs könyvek Eszterházy Károly egi püspök könyvtárában. In: Történelmi és irodalmi arcképek – Hagyomány és megújulás a szláv népek történelmében és kultúrájában VIII. – A 2018-as tudományos felolvasóülés anyaga. Szerk. Szabó Tünde – Szili Sándor. Szombathely 2018. 58–69.

10 Szeretnénk köszönetet mondani az egi Főegyházmegyei Könyvtár munkatársainak is, akik segítőkészségükkel és nyitottságukkal jelentősen hozzájárultak az eddigi kutatómunka elvégzéséhez.

11 *Antalóczi Lajos*: A kétszáz éves Egeri Főegyházmegyei Könyvtár története (1793–1993). In: Kétszáz éves az Egeri Főegyházmegyei Könyvtár 1793–1993. Emlékkönyv. Szerk. Antalóczi Lajos. Főegyházmegyei Könyvtár, Eger 1993. 33.

12 A 24 nyelv a következő: „aethióp, arab, cseh, dalmát, dán, flamhoni, gael, görög, gót, héber, izhoni, kaledon, lengyel, oláh, orosz, perzsa, portugál, spanyol, svéd, szerb, szyriai, török, tót és vález”. *Antalóczi L.*: A kétszáz éves Egeri Főegyházmegyei Könyvtár története i. m. 34.

13 *Földvári S.* – *Ojtozi E.*: Az Egeri Főegyházmegyei Könyvtár cirill betűs és glagolita könyvei i. m. 15.

14 Одесский Альманах на 1840 год. Одесса, в городской типографии. 1839. [III], 4. [I], 708, [I]. III., térkép, kotta. 14,8 cm. Jelzet: Uu–XII–75. *Földvári S.* – *Ojtozi E.*: Az Egeri Főegyházmegyei Könyvtár cirill betűs és glagolita könyvei i. m. XXIII.

két 1820 utáni kötetet találhatunk,¹⁵ hanem még egy 1795-öst és egy másik 1813-ast is, ami Földváriéknál nem szerepelt.¹⁶ Mindezek fényében azt mondhatjuk, hogy legalább 50 darab 20. század előtti cirill betűs kiadvány található a Főegyházmegyei Könyvtárban.¹⁷ Ezek minden esetben nyomtatott kiadványok, az egyetlen cirill kéziratot¹⁸ Balezky Emil 1958-ban részletesen ismertette.¹⁹ Külön feladat lesz majd a leltárakban még meglévő, de mára elveszett könyveknek a pontos behatárolása.²⁰

Albert Ferenc találta meg az eredeti Eszterházy által beszereztetett könyvek jegyzékét, amelyből kitűnt, hogy az eredeti 13.879 mű és 20.293 kötet közül 5.726 műben (10.689 kötetben) van possessori bejegyzés, ahonnan a származást esetleg ki lehet mutatni. Az egri cirillikákra vonatkozóan erről Földvári Sándor írt *Hodinka Antal és a magyarországi cirill könyvészet*²¹ című tanulmányában. Ebből megtudhatjuk, hogy a magyarországi cirillikák provenienciájának kérdésével először és eddig legteljesebben Hodinka Antal foglalkozott, és bár az ő munkája nem terjedhetett ki Egerre²², kutatási eredményei azonban – a korszakra jellemző cirill betűs könyvek útjainak feltárásáról – így is hasznosíthatók az egri viszonyok feltárásában.²³

15 Новый Завет Нашего Иисуса Христа. Вена 1787. Изд. Британскаго и иностр. библейскаго общества. 490 [1] лл. – 13 см. Jelzet: Y–X–101; Fermendziu, Eusebius P. Fr. /collegit et digessit/ Acta Bulgariae Ecclesiastica ab A. 1565 usque d 1799. Academia Scientiarum et Artium Slavorum Meridionalium (Monumenta spectantia Historiam Slavorum Meridionalium. Volumen decimum octavum) Ex officin Societatis Typographicae, Zagrabiae, 1887. L. Hartman (Kugli – Deutsch), 328 p. -23cm. /cirillbetűs dokumentumok, documents in Cyrillica/ Jelzet: 125.012. *Szóke L.*: Slavica az Egri Főegyházmegyei Könyvtárban i. m. 77; 86.

16 [Szaller György] Венгерская грамматика г. Г. Саллера, ... на славеносербством языке изяснена Георгием Петровичем ... во Высокоучилищи Венском. [Въ Вене] 1795. типом Стефана Новаковича 216 [6] p. -18 см. Jelzet: Ww–IV–113; Часослов. тип. Крал. Университета, В Будине [1813] 157 лл. -19 см. Jelzet: (Cс–VIII–39) L–IX–125. *Szóke L.*: Slavica az Egri Főegyházmegyei Könyvtárban i. m. 79; 87.

17 Az Eszterházy-gyűjteményben lévő cirillikák száma ennél valamivel kevesebb, hiszen ott az 1799-es évet tekintjük lezárásnak, de végleges számot csak azután tudunk mondani, ha már az összes meglévő kötetet kezünkbe vettük.

18 Irmologion (ruszin énekeskönyv). Jelzet: T–XIV–12

19 Балецкий, Э.: Эгэрский рукописный ирмологий i. m.

20 Fontos még megemlíteni, hogy Egerben sem csak az EFK birtokában vannak szláv könyvek, hanem az Egri Hittudományi Főiskola Könyvtárában és a Budai Szerb Ortodox Egyházmegye birtokában lévő egri Szent Miklós-templom („Rác-templom”) szertartáskönyvei között is. *Szóke L.*: Slavica az Egri Főegyházmegyei Könyvtárban i. m. 18.

21 *Földvári Sándor*: Hodinka Antal és a magyarországi cirill könyvészet. In: Hodinka Antal Emlékkönyv. Tanulmányok Hodinka Antal tiszteletére. Szerk. Udvari István. Nyíregyháza 1993. 295–301.

22 *Földvári S.*: Hodinka Antal és a magyarországi cirill könyvészet i. m. 297.

23 *Hodinka Antal*: A munkácsi görög-katolikus püspökség története. Bp. 1909. 787–814; *Hodinka Antal*: Muszka könyvtárosok hazánkban 1711–1771. In: Emlékkönyv Klebersberg Kuno negyedszázados kultúrpolitikai működésének emlékére. Szerk. Lukinich Imre. Bp. 1925. 427–436.

Földvári Sándor tanulmányában 18 könyv ruszin possessori bejegyzését közli.²⁴ Ez – ahogy a szerző írja – különösen fontos a vizsgált korszak egri görögkatolikus papképzése szempontjából, hiszen a szeminárium erre vonatkozó 18. századi anyagai időközben megsemmisültek.²⁵ Az egri bejegyzések részletes forráskritikáját Földvári akkor ugyan még nem végezte el, de Hodinka és a szerb Mita Kostic alapján a következő lehetséges útjait írta le a cirill könyvek Magyarországra való kerülésének: orosz könyvárusok ténykedése által, Mária Terézia tilalmát követően csempészúton, Németországon keresztül, az Orosz Birodalomból érkező tanítókon vagy az ott tanuló, főként szerb diákokon keresztül.²⁶ Azóta Földvári Sándornak már megjelent több újabb publikációja is, amelyben nemcsak tovább árnyalja a magyarországi cirillikák provenienciakérdését, hanem korábban tévesnek tűnő megállapításokat is újrafogalmaz.²⁷

Az orosz földeken a görög és a latin kultúra és nyelv hatásainak vizsgálata jóval túlmutat jelen tanulmányunkon, annyit azonban érdemes megjegyezni, hogy már a Kijevi Nagyfejedelemség korától kezdődően a leghangsúlyosabb a saját, szláv-orosz nyelv és kultúra volt. Ennek élén természetesen az ortodox egyház járt, amely teljesen mentesülni igyekezett a latin, de részben még a görög behatásoktól is.²⁸ A nemzeti sajátosságok sokkal inkább jelen voltak, mint a nyugat-európai országokban, ahol ebben az időszakban egységesen a latin kultúra dominált. Az első teljes egyházi szláv nyelvű Biblia, az úgynevezett *Osztrogi Biblia* (Острожская Библия) 1581-ben jelent meg K. K. Osztrozsszkij²⁹ kijevi vajdának köszönhetően, *Osztrog* (ma:

24 Földvári S.: Hodinka Antal és a magyarországi cirill könyvészet i. m. 299–300.

25 „Mintthogy a szeminárium levéltár iratanyaga – az idők viharainak köszönhetően – ma már nem tartalmazza a tizenharmadik századi anyagot.” Földvári S.: Hodinka Antal és a magyarországi cirill könyvészet i. m. 300.

26 Földvári S.: Hodinka Antal és a magyarországi cirill könyvészet i. m. 295., V. Molnár László: Cirill betűs kiadványok és orosz-ukrán diákok a XVIII. századi Magyarországon In: Valóság. 60. évf. (2017) 4. sz. 61–62.

27 Földvári Sándor: A Magyar Királyság szláv etnikumú ortodox parókiáinak liturgikus-könyv importja – mint a keleti s nyugati kereszténység korai kapcsolatainak tükrözője. In: Magyarország és a Balkán vallási és társadalmi kapcsolatai. Tanulmánykötet Ohridi Szent Naum halálának 1100. évfordulója emlékére. Szerk. Doncsev Toso – H. Tóth Imre – Menyhárt Krisztina. Bolgár Kulturális Fórum, Bp. 2011. 192–207., Földvári Sándor: A kora újkori szerb ortodoxia és a nyugat-ukrán kultúrközpontok kapcsolatai a liturgikuskönyv-kereskedelem tükrében. In: Belvedere Meridionale XXVI. (2014) 1. sz. 23–47., Földvári S.: The Way of an Exemplar of the First Book of the Suprasl Typography i. m., Фюльдварі, Шандор: Вплив української еліти на національне відродження сербів: книжкові видання українських братств у культурі слов'янських народів Габсбурзької імперії. In: Українознавчий альманах. Від. ред.: Микола Обушний. Випуск 17. Київський національний університет імені Тараса Шевченка – Центр українознавства, Київ 2014. 86–91.

28 Szabó Miklós: Az orosz nevelés története (988–1917). Budapest–Csíkszereda 2003. 26–27.

29 Константин (Василий) Константинович Острожский князь, 1526–1608.

Острор, Ukrajna) városában.³⁰ Ezt 1663-ban Moszkvában újra kiadták.³¹ I. (Nagy) Péter cár (1682/1696–1725) uralma az egész orosz egyházi életben jelentős változásokat hozott. A minta Nyugat-Európa lett, így például a *Moszkvai Szláv-latin Akadémia* (Московская Славяно-латинская академия) kötelező oktatási nyelvvé a latint tette, sőt a görögöt – mint tantárgyat – ki is vették a tanrendből.³² Hogy ez a nyugatiasodás milyen módon jelent meg a cár 1712-től szorgalmazott bibliafordítási reformintézkedéseiben, nem tudjuk. Mindenesetre az elrendelt bibliafordítási munkálatok az 1720-as évek közepére már mutattak eredményeket, azonban az uralkodó 1725-ben váratlanul bekövetkezett halála félbeszakította azt. Bár Nagy Péter második felesége – az őt a trónon követő –, I. Katalin (1725–1727) folytatni kívánta a férje által megkezdett munkát, de az uralkodónő rövid időn belül bekövetkező halála miatt ismét megghiúsult az új fordítás kiadása. Ezt az orosz belpolitika zivataros időszaka követte, ami nem kedvezett a bibliafordítási munkálatoknak.

Több mint 20 évvel később, Nagy Péter és I. Katalin lányának, Erzsébetnek (1741–1762) a hatalomra jutásával rendeződtek a belső és külső viszonyok Oroszországban. Az ő uralkodása alatt ért célt a majdnem fél évszázados munka, és 1751-ben került sor a revideált Biblia kiadására.³³ Ezért viseli ez a fordítás – így az EFK birtokában lévő két Szentírás is – az *Erzsébet-Biblia* (Елизаветинская Библия) elnevezést.³⁴ A szülőktől átvett munka folytatására a Szentírásokban is felfedezhetünk utalást: az impresszum után egy egész oldalas kép látható, amin I. Péter és I. Katalin az égből közösen egy könyvet adnak át az alattuk álló Erzsébetnek. A könyvön egy szalag fut át, amin szabad fordításban az alábbi olvasható: „Befejezni azt, ami nincs befejezve.”³⁵

30 Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона (továbbiakban: ЭСБЕ). Отв. ред. Андреевский, И. Е. Бергер–Бисы. т. IIIа. СПб. 1892. 679. A város kulturális jelentőségéről röviden: Szabó M.: Az orosz nevelés története (988–1917) i. m. 73. Osztrogi Bibliából az 1980-as években két példányt a Nyíregyházi Görögkatolikus Hittudományi Főiskola is őrzött, amely vélhetően a mai napig megtalálható az állományban. *Ojtozi Eszter*: Az Osztrogi Biblia két példánya a Nyíregyházi Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Könyvtárában. Könyv és Könyvtár, 13. 1982. 121–135.

31 Плетнева, А. А. – Кравецкий, А. Г.: Церковнославянский язык. Академический учебник. Аст-Пресс Книга, Москва 2014. 20.

32 A diákok például a képzés elején lévő grammatikai osztálytól kezdve már egymás között is csak latinul társaloghattak. Sőt, az 1740-es évekig a teológiát az akadémián a katolikus egyháztanító, Aquinói Szent Tamás alapján oktatták! A görög nyelv később ismét előtérbe került, 1775-től az intézet új neve Szláv-görög-latin akadémia (Славяно-греко-латинская академия) lett. Szabó M.: Az orosz nevelés története (988–1917) i. m. 105., 121–124.

33 Елеонский, Ф. Г.: По поводу 150-летия Елизаветинской Библии: О новом пересмотре славянского перевода Библии. СПб. 1902. 2–17.

34 Плетнева, А. А. – Кравецкий, А. Г.: Церковнославянский язык i. m. 20.

35 „ДАНЕДОКОНЧАННАЯ ИСПРАВИШИ”

1. kép: Erzsébet cárnő átveszi szüleitől a bibliafordítási munkát

Szinodiális fordítás (Синодальный перевод) néven vált ismertté.³⁷ Oroszországban ezt a fordítást használták, illetve használják egészen napjainkig. Bár több évtizedes munka után, az Orosz Bibliai Társaság gondozásában 2011-ben megjelent egy újabb fordítás,³⁸ azt az *Orosz Ortodox Egyház* (Русская православная церковь) nem ismeri el hivatalos fordításnak.³⁹

Mielőtt azonban rátérnénk a két Bibliára, még érdemes röviden lezárni az oroszországi bibliafordítások történetét. Az első modern orosz nyelvű fordításra egészen 1826-ig kellett várni. 1813-ban hozták létre az *Orosz Bibliai Társaságot* (Российское библейское общество), amelynek a feladata elsősorban a Szentírás terjesztése volt a lakosság körében. Ők kaptak megbízást a század elején egy (akkor) modern orosz nyelvű kiadás elkészítésére. A négy evangélium már 1818-ra elkészült, végül azonban a teljes fordítás kiadására csak 1876-ban került sor. A fordítói munkát legnagyobb részben a *Szentpétervári Teológiai Akadémia* (Санкт-Петербургская духовная академия) tagjai végezték. Mivel pedig a Szent Szinódus³⁶ vezetése alatt született meg a teljes fordítás, ezt követően

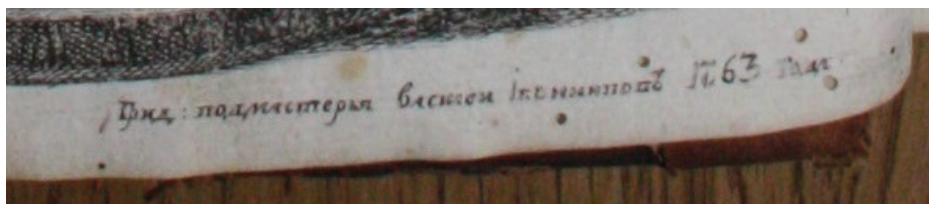
36 Святейший Всероссийский Правительствующий Синод. I. Péter hozta létre 1721-ben, az akkor megszüntetett Moszkvai Patriarchátus helyett, mint legfőbb vezetői szövet. ЭСБЕ. Отв. ред. Арсеньев, К. К. – Ф. Ф. Петрушевский. Сим–Слюзка, т. XXX. СПб. 1990. 38–43. Egészen az Orosz Birodalom 1917-es felbomlásáig működött.

37 Тихомиров, Б.А.: Первый русский перевод Библии: позиция светской и церковной власти. In: XV. Ежегодная богословская конференция ПСТГУ: Материалы. Том I. Глав. ред. Владимир Воробьев. ПСТГУ, Москва 2005. 42–54. Általánosságban az orosz bibliafordításról: Рижский, М.И.: Русская библия. История переводов библии в России. 2-е издание. Авалон–Азбука-классика, 2007.

38 <http://www.biblia.ru/news/show/?442>, letöltés 2018. dec. 10.

39 A témáról bővebben: „Проект документа »Отношение Церкви к существующим разнообразным переводам библейских книг«” <http://msobor.ru/document/7?fclid=IwAR3jTaP9cmkUcm5vRPNI8x3zSeFpEwBz40rjRHRmZ00Qsn57BYvi62Xswpo>, letöltés 2019. jan. 10.

Az EFK birtokában lévő két cirill betűs Szentírás Szőke Lajos meghatározása szerint orosz szerkesztésű egyházi szláv nyelvű.⁴⁰ A korábbi feltehetően 1762-ben (EFK jelzet: Vv-I-7), a későbbit pedig biztosan 1766-ban (EFK jelzet: Ss-II-41) nyomtatták. A korábbi negyedik, míg a későbbi az ötödik kiadása az Erzsébet-Bibliának. A két Biblia közül a korábbiak a kiadási dátumával kapcsolatban több probléma is felmerül. A Földvári–Ojtozi szerzőpáros által közölt bibliográfia szerint a korábbi Biblia negyedik kiadás és 1761-ben, Moszkvában nyomtatták.⁴¹ Szőke Lajos már az 1762-es évet írta kiadási évként, az 1761-es évszám csak zárójelesen szerepel, vélhetően a Földvári–Ojtozi szerzőpáros bibliográfiájából átemelve.⁴² A Biblia második oldalán található impresszumban egyházi szláv nyelven szerepel a kiadás éve $\text{ѣ} \text{Ѡ} \text{Ѣ} \text{Ѧ}$, ami egyértelműen az 1762-es évet jelenti.⁴³ Azonban tovább bonyolítja a kérdést, hogy a már említett, három uralkodót ábrázoló kép készítési dátumaként az 1763-as évszám szerepel. Ennek a képnek a használata az Erzsébet-Bibliákban nem egyedülálló, ugyanis már az 1751-es, első kiadásban (1751-es készítési dátummal) is megtalálható,⁴⁴ és az EFK birtokában lévő másik, 1766-os kiadásban is benne van, szintén 1763-as készítési dátummal. Ugyanakkor az interneten is elérhető egy negyedik kiadású példány, amelyben szintén szerepel ez a kép, ugyancsak 1763-as évszámmal.⁴⁵ Valószínűleg a Bibliát valóban 1762-ben nyomtatták, és a képet csak később kötötték hozzá. Az nehezebben képzelhető el, hogy 1763-ban is nyomtattak volna a negyedik kiadásból, de az impresszumban nem írták át az évszámokat.

2. kép: Az allegorikus kép alsó sarkában található 1763-as dátum

40 Szőke L.: Slavica az Egeri Főegyházmezei Könyvtárban i. m. 12. Az orosz és az egyházi szláv nyelv már nagyon korán, a 11–12. században elvált egymástól, utóbbi fokozatosan szorult háttérbe, végül pedig már csak a szertartási könyvekben és a vallásos irodalomban maradt fenn. Szabó M.: Az orosz nevelés története (988–1917) i. m. 28. A szövegek és dátumok feloldásában az Orosz Tudományos Akadémia által, 2014-ben kiadott *Egyházi szláv nyelv* című, akadémiai tankönyv volt segítségünkre. Плетнева, А. А. – Кравецкий, А. Г.: Церковнославянский язык i. m.

41 Az 1751-es, első kiadást még Szentpéterváron nyomtatták.

42 Mi az 1761-es évszám használatára nem találtunk választ, magában a Bibliában sehol nem szerepel, illetve annak sem találtuk nyomát, hogy a negyedik kiadás bárhol is megjelent volna már 1761-ben.

43 Földvári Sándor későbbi munkájában maga is felhívta a figyelmet korábbi téves évszámközlésükre. Földvári S.: Hodinka Antal és a magyarországi cirill könyvészet i. m. 300.

44 <https://archive.org/details/bibliasiriechknio1luik>, letöltés 2018. máj. 10.

45 <http://old.stsl.ru/manuscripts/staropechatnye-knigi/0-0?fnm=7>, letöltés 2018. máj. 25.

Felmerülhet a kérdés, hogy miért került bele ez a kép a Bibliákba Erzsébet uralkodása után is? Talán II. Katalin (1762–1796) legitimációját is próbálták segíteni ezzel a képpel, hiszen ő ugyan nem szerepel rajta, de azzal, hogy az uralkodása alatt kiadott Szentírásban is megjelenik Erzsébet, valamilyen kontinuitást sugallhatott közöttük. Szintén az interneten találtunk egy 1784-ben – tehát még II. Katalin uralkodása alatt – kiadott Erzsébet-Bibliát, abba viszont már nem került bele ez a kép.⁴⁶ Elképzelhető, hogy ekkor már II. Katalin is úgy érezte, nincs szüksége elődjének ábrázolására, hiszen uralma 1784-re megkérdőjelezhetetlen volt.

3. kép: A restaurálást jelző cédula

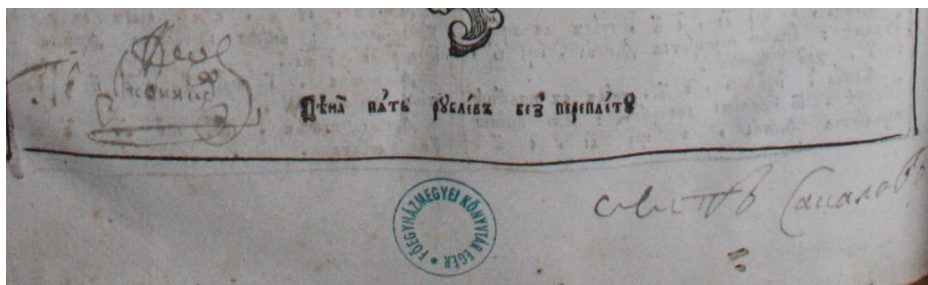
Földváriék a korábbi és a későbbi könyvről is megjegyzik, hogy „rongált példány”, ezzel szemben, ha kézbe vesszük őket, akkor a köztük lévő állapotbeli különbség elsősorban feltűnik. Az 1766-os Biblián még az avatatlan szemek is restaurálás nyomát vehetik észre, amit a hátsó fedlap belső oldalán elhelyezett címke tesz biztossá. Eszerint a könyvet az „Országos Széchényi Könyvtár Könyvrestauráló Műhely” restaurálta. A restaurátor Vajda Alex volt. Mivel dátum nincs mellette, annyiban lehetünk csak biztosak, hogy 1992 után kellett megtörténnie az állapotjavításnak, hiszen Földvári Sándor és Ojtozi Eszter tanulmánya ebben az évben jelent meg. Sajnos hiába keresték nyomát, a Főegyházmegyei Könyvtár munkatársai sem találtak arról információt, hogy mikor restaurálhatták, ezért felvettük a kapcsolatot a műhely jogutódjával. A 2013 óta ArchivArt Könyvrestaurátor Műhelyként működő szervezet készségesen válaszolt megkeresésünkre: eszerint a könyvet valóban Vajda Alex restaurálta 1992-ben. Természetesen ez nincs ellentmondásban az említett tanulmány 1992-es megjelenésével, hiszen figyelembe kell vennünk a nyomtatásban való megjelenés átfutási idejét, illetve azt is, hogy a szerzők a szóban forgó Bibliát akár már évekkal korábban is feldolgozhatták. A Bibliák állapotáról Szőke Lajosnál nem találhatunk információt.

Possessori bejegyzésekről az Ojtozi Eszter és Földvári Sándor által összeállított bibliográfia még nem tett említést, de Földvári egy évvel később megjelent munkájában már nemcsak említést tesz róluk, hanem betűhűen le is ír 18 ruszin possessori bejegyzést. Az 1762-es Bibliában: „П Е Ио[а]ннид [...] (?) Сапалавъ (?)”.⁴⁷

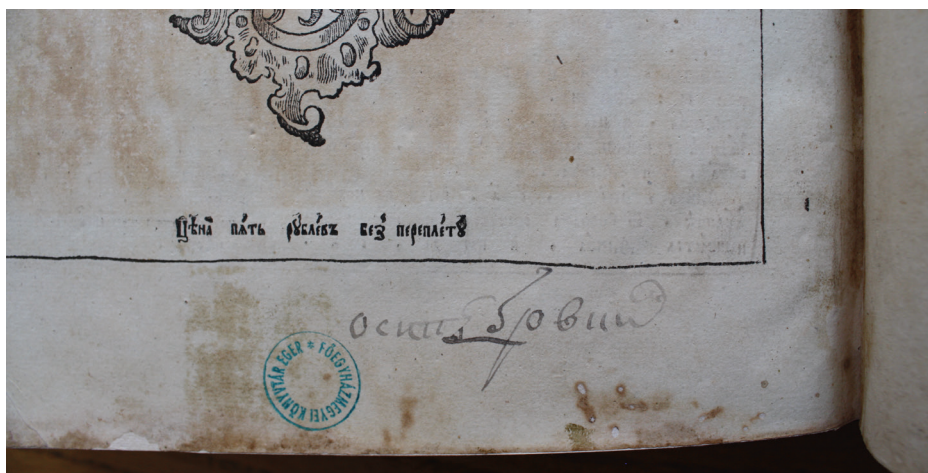
46 Az 1784-ben megjelent Biblia már a nyolcadik kiadás volt. <http://old.stsl.ru/manuscripts/staropechatnye-knigi/10>, letöltés 2018. máj. 25.

47 „P Je Io[a]nnid [...] (?) Szapalav (?)” Földvári S.: Hodinka Antal és a magyarországi cirill könyvészet i. m. 299–300.

Szőke Lajos ezt a bejegyzést később ugyanebben a formában közölte.⁴⁸ Az első rész egyértelműen egy személyt, vélhetően a valamikori tulajdonos nevét jelenti, viszont véleményünk szerint a második rész inkább „Сакаловъ”-ként olvasandó.⁴⁹ Abban az esetben, ha ezt a szót valamilyen településnévvel próbáljuk azonosítani, akkor ez az olvasat a másikkal szemben már eredményre vezethet, hiszen ilyen nevű település több is van a mai Belorusz területén. A későbbi példány kapcsán sem Földvári, sem Szőke nem említ possessori bejegyzést, pedig a végén – úgy tűnik ugyanazzal a tintával és kézírással, mint a korábbi kiadásban – az alábbi szöveg olvasható: „Осип[?] брвск[?]”.⁵⁰ Jelenleg nemcsak hogy nem sikerült megfejtenünk, hogy ez pontosan mit jelenthet, de még az átírásban is vannak kérdések.

4. kép: Az 1762-es Biblia possessori bejegyzése

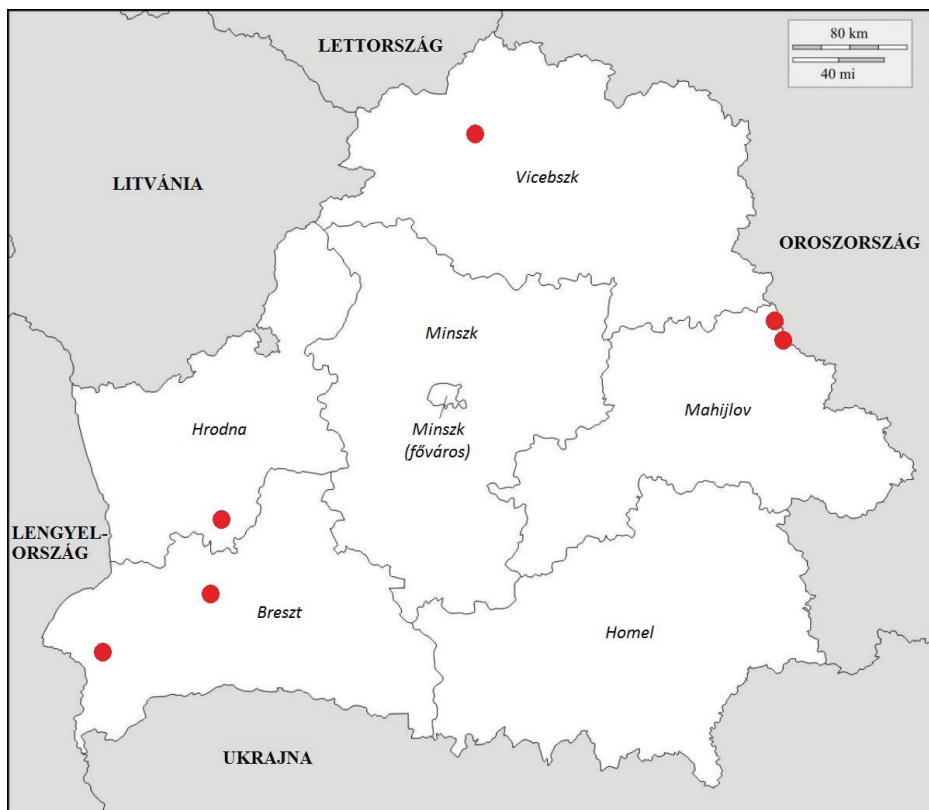

5. kép: Az 1766-os Biblia possessori bejegyzése

48 Szőke L.: Slavica az Egri Főegyházmegyei Könyvtárban i. m. 77.

49 Saját tapasztalataink szerint is a 18. századi kéziratokban a „к” (k) betűt bizonyos esetekben könnyen össze lehet téveszteni a „п” (p) betűvel. Fonetikusan: „Szapalav” helyett „Szakalov”.

50 Fonetikusan: „Oszip[?]brvsk[?]”

1. ábra: *Сакалоўскае* nevű mai és egykori települések (helységek) Belorusz mai térképén⁵¹

Mindkét Biblia fatáblás bőrkötéses, a korábbié az egyszerűbb: a barna bőrkötés közepén (elöl és hátul egyaránt) enyhén dombornyomott, aranyozott, növényi motívumokkal övezett ovális látható egy, a Szent András-rend jelvényéhez hasonló címerrel. Nem egyértelműen a Szent András-rendről van szó: bár a kétfejű sas mellkasán az andráskeresztre feszített Szent András apostol függ, a (heraldikai) jobb karomban egy országalma, a bal karomban pedig egy jogar található. Az egyik elentmondás éppen ebben rejlik, hiszen az apostolnak szentelt rendjelben ezek a felségelek soha nem találhatóak meg, azok csak a birodalmi címerben szerepeltek. De azt sem mondhatjuk, hogy ez biztosan az orosz birodalmi címer lenne, hiszen a kétfejű sas mellkasán Sárkányölő Szent Györgynek kellene lennie, nem pedig a megfeszített Szent Andrásnak. A birodalmi címer esetében csak a kétfejű sas nyakában függ a Szent András-rend lánc, ahogy egyébként az a Biblia címlapján is látszik.

51 A térkép eredetije: hu.maps-minsk.com/img/0/minszk-üres-térkép.jpg, letöltés 2019. jan. 15.

6. kép: Az 1762-es Biblia borítója

7. kép: Az 1762-es Biblia borítójának címere

További eltérés, hogy a birodalmi címeren az országalma a (heraldikai) bal, míg a jogart a jobb oldalon látható, tehát pont fordítva, mint ahogy a Biblián.⁵² A kétfejű sas és a korona ábrázolása megegyező mind a Szent András-rend jelvényében, mind pedig a birodalmi címerben. Végző soron tehát azt mondhatjuk, hogy az itt használt címer a birodalmi címer és a Szent András-rendjel egyfajta ötvözetének tűnik, ami azonban nem példa nélküli, elsők I. Péternél találkozhatunk vele a 17–18. század fordulóján. Igaz, a jogart ott is a (heraldikai) jobb, míg az országalmát a bal karom tartotta, erre magyarázatot nem tudunk adni.⁵³

A későbbi kiadású könyv díszesebb borítóval rendelkezik. A fedlapon egy enyhén díszes téglalap található, közepén egy oválisban a feltámadt Krisztussal. A téglalap sarkaiban a bal felső sarokból az óramutató járásának megfelelően Szent Máté, Szent Márk, Szent János és Szent Lukács evangélisták láthatóak attribútumaikkal. Az ovális tetejét korona díszíti, szélét növényi motívumok szegélyezik. A feltámadt Krisztus körül angyalok állnak, lábainál pedig legyőzött katonák fekszenek. A borító hátulján az elülső laphoz hasonló díszítéssel ellátott téglalapban ugyanaz az ovális kép található, mint a korábbi kiadású

52 A már említett szombathelyi konferencián egy hozzászólásban felvetették, hogy talán nyomdai hibából adódóan szerepel fordítva, de mivel nem csak egy kiadás esetében van így, ennek a lehetősége kizártnak tűnik. 40 év alatt bizonyára kijavítottak volna egy ilyen hibát. Vélhetően az sem mellékes, hogy melyik oldalon van melyik jelvény, ugyanis a koronázási cselekményben is az uralkodó meghatározott módon jobb kezébe vette a jogart, a balba pedig az országalmát. „Он возложил на императрицу корону, подал в правую руку скипетр, в левую – державу.” Герб и флаг России. X–XX века. Отв. ред. Вилинбахов, Г.В. Москва 1997. 282.

53 Герб и флаг России и. м. 264–267.

Szentírás elején és hátulján, azaz a kétfejű sas a felségjelvényekkel és a megfeszített Szent Andrással. Közös még a két Biblia borítójában, hogy mindkettőnek (elől és hátul) enyhén díszített a széle. A tartalmukat tekintve semmiben sem különbözik a két kiadás, így a részletesebb ismertetésnél már nem fogunk különbségeket tenni, nem tüntetjük fel, hogy éppen melyik könyvet idézzük, mindig azt a Szentírást használtuk, amelyik éppen olvashatóbb volt (ez nem minden esetben a restaurált példányt jelentette).

A kötés ismertetése után érdemes néhány szót ejteni a Bibliák áráról. Az utolsó oldalon – ahol a possessorori bejegyzések is találhatóak – az olvasható, hogy „kötés nélküli ár öt rubel”.⁵⁴ Különböző korabeli

forrásokból megtudhatjuk, hogy ezért a pénzért 1759-ben Szibériában 1455 kg rozst, 267 kg búzát vagy 200 kg sertéshúst lehetett kapni, vagy 1764-ben egy ácsnak majdnem egy havi fizetése volt 5 rubel.⁵⁵ 1780-ban a Moszkovszkije Vedomosztyi egy éves előfizetése (heti két szám jelent meg), a papír minőségétől függően 5 vagy 6 rubelbe került.⁵⁶ Sajnos a Bibliák kötésének áráról nincs információnk, és mivel az egyéb könyveket is kötés nélkül hirdették eladásra, ezért eddig más forrásból sem tudtunk következtetni egy-egy díszesebb kötés árára. Az alábbi táblázatban összefoglalóan néhány korabeli példa olvasható.

8. kép: Az 1766-os Biblia borítója

54 Lásd: 4. és 5. képek. „Пѣна́ пѣтъ рублѣвъ вѣз переплѣтъ”

55 Természetesen ezek az összegek nagyban eltérhettek az Orosz Birodalom különböző térségeitől függően, de befolyásoló tényező volt az adott évi termés mennyisége és minősége, hogy volt-e háború, illetve például az alkalmazottak fizetése esetében a megbízó gazdasági helyzete, a munka típusa stb. Зарплаты и цены с XVI века до 2017 года. <https://www.russian-money.ru/articles/zarplaty-i-ceny>, letöltés 2017. nov. 9.; Цены из мемуаров русских крестьян 18-19 вв. <http://statehistory.ru/3506/TSeny-iz-memuarov-russkikh-krestyan-18-19-vv/>, letöltés 2017. nov. 7.

56 Московские Ведомости, Центр. 2. № 71. 1780. 578.

Évszám	Hely	Tárgy/jószág/ termény/juttatás	Ár	1 Biblia értékével megegyezik
1762	Moszkva	Biblia (kötés nélkül)	5 rubel/db	-
1758	Szibéria	vasgyári őrnök fizetése	20-60 rubel/év	1-3 havi őrnöki fizetés
1759	Szibéria	rozsliszt	5,5 kopejka/16 kg	1.455 kg rozsliszt
		búzaliszt	30 kopejka/16 kg	266 kg búzaliszt
		sertéscomb	40 kopejka/16 kg	200 kg sertéscomb
1762	Pszkov	rönkfá (építkezéshez)	1 rubel/db	5 db rönkfá
1763	Pszkov	templomszentelés ⁵⁷	150 rubel	30 db Biblia egy templomszentelés
	Orosz Biro- dalom	réz	36,6 kopejka/kg	13,7 kg réz
		ezüst	4,82 kopejka/g	103,7 g ezüst
		arany	65,74 kopejka/g	7,6 g arany
1764	Pszkov	mesterember fizetése	23 rubel/év	egy mesterember 2,5 havi fizetése
		ács fizetése	50 rubel/év	egy ács 1,2 havi fizetése
1765	Opocska	kalap	2 rubel/db	2 db kalap
1780	Moszkva	Moszkovszkije Vedomosztyi előfizetés	5-6 rubel/év	1 éves előfizetés
1787	h. n.	egyéb könyv kötés nélkül	45 kopejka/db	11 db egyéb könyv
1793	Szentpétervár	havi lakbér (kőház)	8 rubel/hó	19 napi lakbér

1. táblázat: Kötés nélküli Biblia ára a 18. században

Az első oldalon szentírási jelenetek láthatóak, középen az alábbi szöveggel: „Biblia, azaz az Ó- és Újszövetségi Szentírás Könyvei”⁵⁸. A szöveget tartalmazó ovális alatt az orosz birodalmi címer található,⁵⁹ aminek a bal oldalán Moszkva, jobb oldalán pedig Szentpétervár látható.⁶⁰ A 7 további kép, ami ezen a lapon szerepel,

57 Korábban tévesen „templomvilágításként” fordítottuk az alábbi szót: „освящение церкви”.
Dinnyés P.: Cirill betűs könyvek Eszterházy Károly egri püspök könyvtárában i. m. 63.

58 „БИБЛІА СІРѢЧЬ КЇГН СЦѢННАГѠ ПИСАНІЯ ВѢТХАГѠ И НОВАГѠ ЗАВѢТА” Nehéz visszaadni a címlap szövegét betűhűen, mivel a betűtípusok keverednek az egyházi szlávval és a modern oroszsal.

59 Kétfejű sas a császári koronával, nyakában a Szent András-rend láncával, mellén Sárkányölő Szent Györggyel, (heraldikai) jobbában a jogarral és baljában az országmáival.

60 Moszkva esetében a Moszkva-folyó felőli Kreml, míg Szentpétervár esetében a Néva felőli Péter-Pál erőd, a Péter-Pál-székesegyház és egy vitorlás hajó látható.

9. kép: Az 1762-es Biblia címlapja

mérges kígyók lepték el a tábor (Szám 21,8–9). Így tehát a rézkígyó, amelyre tekintve meggyógyultak azok, akiket megmártak a mérges kígyók, és a keresztre feszített Jézus mint az ó- és újszövetségi gyógyítók szerepelnek nagyon hasonló ábrázolással a belső lap legtetűjén. Bal oldalon a második kép a bizánci rítus szerinti áldozati edényekben az Oltáriszentséget mint újszövetségi, míg a jobb oldalon az éppen leölt bárányt mint ószövetségi áldozatot jeleníti meg. Az utolsó pár közül a bal oldali a pünkösödöt mutatja be, ahogy Szűz Mária és az apostolok lángnyelvekkel szimbolizálva megkapják a Szentlelket (ApCsel 1,14; 2,3–4), míg a jobb oldalon az a jelenet látható, amikor Mózes a két kötélával lejön a Hóreb hegyéről (2Móz 32,15).

Az impresszum nem a képet tartalmazó oldal hátlapján, hanem az azt követő oldalon található. Ennek kezdő sorai:

61 Itt szeretném megköszönni Buda Péter atyának a 2017. nov. 16-i *Eszterházy Károly, egy püspöki életmű a „tudományok és művészetek javára”* konferencián tett észrevételét a kérdéses képpel kapcsolatban.

Во славу
СѢМЯ ѲДИННОСѢШНАЯ , ЖИВОТВОРАЩІЯ , Ѳ НЕРАЗДѢЛИМАЯ
ТѢЦЫ , ѲЦА , Ѳ СѢИА , Ѳ СѢИГѢ ДѢИА :
ПОВЕЛѢНІЕМЪ БѢГЛОЧЕСТНѢЙШІА САМОДЕРЖАВНѢЙШІА ВЕЛІКІА
ГѢРНИ НАШЕА ІМПЕРАТРИЦЫ ѲКАТЕРІНЫ
ІЛѢКЗІЕВНЫ ВСЕА РоссІи : при НаслѣдникѢ ѲѢ ,
БѢГОВѢРНОМЪ ГѢРѢ ЦЕСАРѢВНЧѢ Ѳ ВЕЛІКОМЪ КНЗѢ ПѢВЛѢ
ПЕТРОВНЧѢ : БѢГОСЛОВЕНІЕМЪ же СѢѢЙШАГО ПРАВИТЕЛ-
СТѢЮЩАГО ВСЕРОССІЙСКАГО СѢНОДА (Ѣ)

Dicsőség

az egy, élő és oszthatatlan

Szentháromságnak, Atyának, Fiúnak és Szentléleknek;

Parancsára az Istenfélő, Egyeduralkodó, Nagy,

Felséges, minden oroszok Császárnőjének Jekatyerina

Alekszejevnának [II. Katalinnak – DP]; és az Ő örökösének,

az Igazhitű Uralkodó, Cárévics és Nagyherceg Pál

Petrovicsnak; áldásával a kormányzó

összoroszoszországi Szent Szinódusnak (...)

A szöveg további részéből megtudhatjuk, hogy a Bibliát a Septuaginta és eredeti görög szövegek felhasználásával készítették. A korábban, 1663-ban szintén Moszkvában kiadott egyházi szláv nyelvű Bibliával „mindenben megegyezik, de amit ki kellett javítani, azt kijavították”.⁶² A kiadás éve két formátumban is szerepel, egyszer a keleti egyházban használt, világ teremtésétől datált évszámmal (7271., ill. 7274.),⁶³ majd pedig a Julián naptár szerint (1762. szeptember 11., ill. 1766. szeptember 14.),⁶⁴ szöveges kiegészítéssel: „(...) Császári Őfelsége békés és áldott uralkodásának első évében, szeptember hónapban a moszkvai nyomdában.”⁶⁵ Ez azt jelenti, hogy II. Katalin, aki

62 „(...) во всемъ СОГЛАСЕННАА , Ѳ въ чѣмъ ПОТРЕБА БѢ , ѲСПРАВЛЕННАА (...).”

63 „ѢЗСѢА” ill. „ѢЗСѢА”

64 „ѢАѢѢБ , ІНАІКТА АІ” ill. „ѢАѢѢБ , ІНАІКТА ДІ” Oroszországban a 15. század második felétől kezdődően alkalmazták az évkezdést szeptember 1-jétől, míg a bizánci eredetű időszámítást – amely Kr.e. 5508-tól datálta a világ teremtését – már az orosz krónikások is használták. Ezt végül I. Péter uralkodása alatt, 1700. január 1-től cserélték le a Nyugat-Európában is használatos időszámításra. A Gergely-naptár bevezetésére még később, csak a 20. század elején, a monarchia bukása után került sor. *Morby, John E.*: A világ királyai és királynői. Az idők kezdetétől napjainkig. Maecenas, 1991. 235.

65 „(...) въ первое лѣто мѣрнаго Ѳ бѢгополчнаго ГѢрствованІА Ѳ ІМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА . МѢА СептемврІа , въ МоскѡвскоИ ТѢпографІи .”

a férje, III. Péter (1762) elleni sikeres palotaforradalom után lépett az orosz trónra 1762. június 28-án/július 9-én,⁶⁶ már uralkodása első évében újranyomtattatta az Erzsébet-Bibliát. Így tehát a Főegyházmegyei Könyvtárban megtalálható két Biblia közül a korábbi a II. Katalin uralkodása alatt nyomtatott első Bibliák közül való.

Minthogy Eszterházy Károly gyűjteményét vizsgáljuk, érdemes megjegyezni, hogy az 1762-es év a Főegyházmegyei Könyvtár történetében is jelentős dátum. Bár a megnyitáshoz még több mint 30 évet kellett várni (1796),⁶⁷ 1762. június 27-én foglalta el Eszterházy Károly – a későbbi könyvtáralapító – az egri püspöki széket.⁶⁸ Ha a két személy történelmi súlya nem is mérhető össze, egy lapon való említésük mégsem hiábavaló: az egri püspök 1799-ben halt meg, mindössze három évvel II. Katalin halála után, tehát a két személy legaktívabb évei azonos időszakra estek. Ez pedig abból a szempontból jelentős, hogy a Magyar Királysággal szomszédos balkáni területeken élő ortodoxoknak II. Katalin volt – az 1774-es kücsük-kajnardzsi béke értelmében – a legfőbb patrónusuk.⁶⁹ Ezzel összefüggően, tehát az Eszterházy Károly püspöksége alatt álló Egri Egyházmegyében, amelyben országos átlaghoz képest nagyszámban éltek bizánci rítusúak, bármilyen (közvetett vagy közvetlen) orosz jelenlét mögött végső soron II. Katalin érdekei álltak. Ugyanakkor az egri püspök is hatással volt az egyházmegyéje területén élő bizánci rítusú keresztényekre. Hosszú évtizedeken keresztül a Magyar Királyság néhány egyéb városa mellett Egerben is tanultak görögkatolikus diákok (nem csak papnövendékek).⁷⁰ Az Eszterházy püspök által beszerzett cirill betűs könyvek vélhetően elsősorban az ő képzésüket szolgálták. Érdemes még megjegyezni, hogy az egri Püspöki Nyomda mindent megtett annak érdekében, hogy engedélyt kapjanak cirill betűs könyvek nyomtatására is, ez azonban nem sikerült soha.⁷¹

66 A korábbi dátum az 1918-ig Oroszországban használt Julián-naptár, míg a későbbi a Gergely-naptár szerinti dátumot jelöli.

67 Az ország első nyilvános könyvtárát Klimó György pécsi püspök alapította 1774-ben, a második, 1796-os megnyitásával az egri lett. *Szelestei N. László*: Eszterházy Károly, a püspök. In: In Agriam adveni. (A helyi érték – Kulturális örökség tanulmányok, 1.) Szerk. Monok István. Líceum Kiadó, Eger 2013. 39.

68 Már 1761-ben kinevezték, püspöksége tehát innen számítandó, de a váci székesegyház építésének megkezdése miatt csak a következő évben foglalta el egri püspöki székét. Magyar Katolikus Lexikon. Szerk. Diós István – Viczián János. III. kötet, Éhi–Gar. Bp., 1997. 370.

69 *Bodnár Erzsébet*: Európai ügyek, a keleti kérdés és a Balkán az orosz külpolitikában (1801–1825). In: Az Orosz Birodalom születési. Magyar kutatók tanulmányai az orosz történelemről. Szerk. Frank Tibor. Gondolat, Bp. 2016. 181.

70 *Janka Görgy*: Görögkatolikus kispapok Egerben a XVIII. században. In: Fejezetek az ezeréves Egri Egyházmegye történetéből. Szerk. Horváth István. Egri Érseki Gyűjtemények kiadványai I. Eger 2018. 85–90., *Véghseő Tamás*: Eszterházy Károly és a görögkatolikusok. In: In Agriam adveni. (A helyi érték – Kulturális örökség tanulmányok, 1.) Szerk. Monok István. Líceum Kiadó, Eger 2013. 44–54.

71 *Szöke L.*: Slavica az Egri Főegyházmegyei Könyvtárban i. m. 11–12. A nyomdáról általában: *Nagy Andor*: Eszterházy Károly és a 19. századi egri főpapok könyvkiadási tevékenysége. In: Az Esterházyak

Az impresszum hátoldalán látható a már említett kép, amelyen I. Péter, I. Katalin átnyújtja a Bibliát Erzsébet cárnőnek. Az uralkodókat ábrázoló kép mellett az első, 1751-es kiadású Erzsébet-Biblia létrejöttének története kezdődik és tart négy oldalon keresztül, majd az 1663-as kiadás előszava következik, szintén négy oldal terjedelemben. Ezt a részt az 1751-es kiadás előszava zárja. Ezek a szövegek kitérnek az addigi fordításokra, a korábbi uralkodóknak a bibliakiadás terén végzett munkájára, az aktuális fordítás elkészítésének menetére. Fontos megjegyezni, hogy egészen az ó- és újszövetségi könyvekig az oldalak számozása fólióként (oldalpáronként) történik, oldalszámot csak a jobb lap jobb felső sarkában találunk. Az Ószövetség kezdete után a számozás előlről kezdődik. Minden oldal (a maihoz hasonlóan) két hasábra van osztva, az oldalszámok pedig hasábonként vannak, ez azt jelenti, hogy amíg korábban egy oldalpáron egy oldalszám volt található, innentől kezdve már négy.⁷²

A bevezetőket a tartalomjegyzék követi, ami szintén kéthasábos: bal oldalon az Ó-, jobb oldalon az Újszövetség könyvei találhatóak. Az egyes könyvek egy sor-számból, az adott könyv nevéből és a fejezetek számából állnak. Így például:

Ѧ ПѢРВЫѦ КНИГИ МОВОУСІВЪ БЫТІѦ .
ГЛАВЪ , Ѧ .”

1. Mózes első könyve, Teremtés
50 fejezet

ѦЗ Іисусъ Сїраховъ . ГЛАВЪ , ѦА .
27. Jézus, Sirák fia könyve, 51 fejezet.

Ez utóbbi azért is érdekes, mert a történelmi keresztény egyházak közül csak a római katolikus egyház Szentírásában található meg a Jézus, Sirák fia könyve mint deuterokanonikus írás.⁷³ Ez a mai ortodox és nagy protestáns egyházak Bibliáiban nincs benne, ahogyan a többi deuterokanonikus könyv sem. Az 1762-es

fraknói ifjabb ága/Mladšia fraknovská lúnia Esterházyovcov. Főszerk. Strešňák Gábor. Szenc 2017. 430–444., *Nagy Andor*: A könyvkiadó egri Líceum tevékenysége a statisztikai adatok tükrében (1755–1949). In: Mizera Tamás – Nagy Andor – Verók Attila: A könyvkiadó egri Líceum. Történet és kiadványjegyzék I. (1755–1852). (Kulturális Örökség 7.) Budapest–Eger 2017. 37–54., *Verók Attila*: A Typographia Lycei Episcopalistól az Érseki Líceumi Nyomdáig. Az egri egyházi nyomdászat kétszáz éve (1755–1949). In: Mizera T. – Nagy A. – Verók A.: A könyvkiadó i. m. 9–36. *Verók Attila*: Eszterházy Károly és egri nyomdája. In: Az Esterházyak fraknói ifjabb ága/Mladšia fraknovská lúnia Esterházyovcov. Főszerk. Strešňák Gábor. Szenc 2017. 402–428.

72 Az 1751-es kiadású, sokkal több illusztrációval ellátott, első Erzsébet-Bibliánál a csak képpel rendelkező oldalak nem kaptak oldalszámot. Az 1762-es és 1766-os Bibliákban már nincsenek olyan oldalak, ahol csak képek lennének, így ott ez a kérdés nem releváns.

73 A deuterokanonikus, azaz második kánonhoz tartozó könyvek.

és az 1766-os Erzsébet-Bibliákban azonban benne vannak. A tartalomjegyzékben összesen 76 könyv található, ezzel szemben a katolikus Bibliákban csak 73, míg a mai ortodox és a protestáns Bibliákban csak 66. Az Erzsébet- és a katolikus Bibliák közötti különbségek az Ószövetségben keresendők, hiszen az Újszövetség könyvei, ha sorrendben nem is, de minden történelmi keresztény egyháznál megegyeznek.⁷⁴ Ami tehát nincs benne a katolikus Bibliákban, de a vizsgált Erzsébet-Bibliákban igen: Ezdrás harmadik könyve, Makkabeusok harmadik könyve és Ezdrás negyedik könyve.⁷⁵ A mai ortodox és protestáns Bibliák 66 könyvéhez képest plusznak számít, de a katolikus Szentírásban benne vannak: Makkabeusok első és második, Tóbiás, Judit, Bölcsesség, Sirák fia és Báruk könyve.

10. kép: Az Erzsébet-Biblia tartalomjegyzéke

74 A két 18. századi Szentírás Újszövetségének felépítése eltér a katolikus és protestáns Bibliáktól: az Apostolok cselekedetei után előbb Jakab, Péter, János és Júdás apostolok levelei jönnek, csak azt követően Pál apostolé. A zárás minden esetben ugyanúgy a Jelenések könyve.

75 „Вторая книга Ездры, Послание Иеремии, Третья книга Маккавейская, Третья книга Ездры”. Az orosz nyelvű számozás szerint Ezdrás második és harmadik könyve a plusz, de a nyugati hagyomány Nehemiás könyvét is az Ezdrás könyvekhez számítja, mégpedig másodikként, emiatt minden további Ezdrás könyv számozása egyet csúszik.

A tartalomjegyzék után az Ó- és Újszövetség egyes könyveinek előbb rövid, majd kicsit részletesebb tartalmi összefoglalásai következnek, eltérő terjedelemben. Előbbi összesen csak 5 oldalnyi szöveget jelent, míg a részletesebb leírás összesen 31 oldalas. Persze itt is leginkább az adott könyv terjedelmétől függ az összefoglalás hossza, így például a Számok könyve két teljes oldalnyi szövegből, de Abdiás könyve csak két sorból áll. Ezt már maga az Ó- és Újszövetség követi, 1004 oldalon keresztül.

11. kép: *A Teremtés könyvének elején található kép*

Az első, 1751-es kiadás még gazdag volt képekben, amelyeknek képaláírása latin és német nyelven volt olvasható.⁷⁶ Ez a Főegyházmegyei Könyvtárban meglévő kiadványokra már nem igaz, azokban már csak az ószövetségi könyvek előtt találhatóak negyedoldalas ábrázolások, amelyek kapcsolódnak az adott könyvekhez. Így például a Teremtés könyvének nyitó képe azt a pillanatot tárja elénk, amikor Éva átnyújtja a gyümölcsöt Ádámnak, a Kivonulás könyve pedig a Vörös-tenger medrébe való visszaömlésének jelenetével kezdődik. Az újszövetségi könyvek minden esetben ugyanolyan növényi motívumokkal díszített és egy országalmát tartalmazó fejléccel kezdődnek. Az ószövetségi könyvek elején található képek

⁷⁶ Az 1751-es Bibliában rengeteg illusztráció kapott helyet, ami azt eredményezte, hogy a teljes Biblia négy kötetben került kiadásra (1. kötet: bevezetők és az Ószövetség a Királyok II. könyvéig; 2. kötet: Krónikák I. könyvétől Sírak fia könyvéig; 3. kötet: Izajás könyvétől Ezdrás III. könyvéig; 4. kötet: Újszövetség, liturgikus naptárak és névmutató), míg a későbbiek, amelyekből kihagyták ezeket a képeket, már csak egykötetesek. Biztos, hogy több száz képről van szó, ugyanis például csak Máté evangéliumában 43 db van.

azonosak az első és a későbbi kiadásokban, de emellett az 1751-es kiadásban 2-3 oldalanként az adott részt ábrázoló képek is találhatóak.⁷⁷ Az Újszövetség könyvei az 1751-es kiadásban sem képekkel kezdődnek, de a szövegben ugyanúgy, mint az Ószövetségben, néhány oldalanként találunk képeket.⁷⁸

12. kép: Máté evangéliumának kezdete

Az ó- és újszövetségi könyvek után két liturgikus naptár következik, amely arról ad tájékoztatást, hogy milyen napon ki(k)nek van az ünnepe, és az adott napon milyen szentírási rész(ek)e)t kell olvasni. A liturgikus év (a régi naptár szerint) szeptember 1-jével kezdődik. Ehhez a naphoz például az olvasandó szöveg 1Tim 2,1–7, Lk 13 és Mt 43. Szeptember 2-án Szent Mamasz (3. század) gyermekvértanú és Böjtölő Szent János (?–595) konstantinápolyi pátriárka ünnepén a Rómaiakhoz írt levélből és Szent János apostol evangéliumából kell olvasni. A könyvek és fejezetek tagolása is különbözik az általunk napjainkban használttól, ezért lehetséges például, hogy a római rítusú Bibliában 21 fejezetből álló János evangéliumból az 50. fejezetre találunk hivatkozást. Külön értelmezendő a *zacsalo* (ЗАЧАЛО) kifejezés. Bár magyar nyelvű fordításról nem tudunk, a szó jelentése tartalmilag azonos a római katolikus egyházban használt *perikópa* kifejezéssel, ami a görög *prikoptein* (körbevágni, kivágni) szóból ered. A keleti egyházakban a liturgiában külön egységként kezelik az Apostolok cselekedeteit és az apostoli

77 Az első példál (a teljesség igénye nélkül): Éva átnyújtja a gyümölcsöt Ádámnak, egy angyal elküldi Ádámot és Évát a Paradicsomból, Káin megöli Ábelt, vízözön, a bárka elhagyása stb.

78 Az első példál (a teljesség igénye nélkül): napkeleti bölcsék hódolata, menekülés Egyiptomba, Jézus keresése a Jeruzsálemből zarándoklók között, Jézus megkeresztelkedése a Jordánban stb.

leveleket. Ezeknek gyűjteményét *Apostol*nak (ἀποστολῶν) hívják. Ennek egyes fejezetei a zacsalok, amelyek úgy osztják fel az Apostolt, hogy minden szakasz egy év leforgása alatt felolvasásra kerüljön. Ennek a felosztásnak nincs köze és nem keverendő a fejezetekre és versekre való felosztással.⁷⁹ Mindez a már említett szeptember 2-i példán keresztül:

Ѣ СѢТІА ГВ МВЧЕННИКА МАМАНТА : ПР ПРВЕНА ГВ
ІΩΑΝΝΑ ΠΟСѢТНИКА . АΠΛΑ , ΖΑΧΑΛΟ ΤΩ .
ΕΥΛΙΕ , ΙΩΑΝΝΑ Η .

[Szeptember] 2. Szent Mamasz vértanú : és Jámbor [szent életű]
Böjztőlő János . Apostol , Zacsalo 99 [Róm 8,28–39]
Evangélium , János 50 .

A másik liturgikus naptár először az evangéliumi részek felolvasásának rendjéről tájékoztat évközi időben, a nagyobb ünnepeken (pl. nagyböjt, húsvét stb.) és egyéb jeles eseményeken, így például temetéskor, papszenteléskor, templomszentelésre vagy gyónáskor stb. De van olvasandó rész arra vonatkozóan is, ha esőért, az uralkodóért vagy barbárok betörése idején könyörögtek volna.

A Szentírás végén, az Ó- és Újszövetség után helyet kapott még egy *Katalógus* (Καταλόγος), azaz alfabetikus névmutató is.⁸⁰ Ebben, bár csak az első előfordulást tüntették fel, sok esetben rövid információ is olvasható az adott személyről vagy fogalomról. Így például:

ΑΒΕΔΖ , ΟΥΔΕΗ Δ , Τ ΛΕ , ΟΥΤΧ ΓΑΛΟΚ .
ΕΒΡ : Τ : ΕΛ : ΡΑΒΟΤΗΝΗΚΧ .
Obed , Bírák 9 , vers 35 , Gaal apja .

zsidó [eredetű szó] : értelmezés : szláv jelentés : munkás

Tehát Obed a Bírák könyve 9. fejezetének 35. versében kerül először említésre. Tudjuk róla, hogy ő Gaal apja, illetve hogy maga az Obed szó zsidó eredetű, jelentése pedig munkás. Bár az információk nagyon eltérő hosszúságúak az egyes neveknél, a sablon alapvetően ez. Abban az esetben, ha a szó görög eredetű, akkor a $\epsilon\beta\rho$ helyett $\Gamma\rho\epsilon\chi$ olvasható. A névmutató az Erzsébet-Bibliák utolsó része. A kötet legvégén ez olvasható: „Istenünk dicsőségére, ámen.”⁸¹ Ez alatt egy díszesebb

79 A zacsalok 330 szakaszra osztják fel az Apostolok cselekedeteit, a katolikus leveleket és Szent Pál apostol leveleit, ebben a sorrendben. Keleti Lexikon. In: Keleti Egyház. Tudományos és egyházpolitikai folyóirat. Szerk. Szémán István. I. évf. (1934) 6. sz. 208.

80 Az 1751-es első kiadáshoz képest a negyedik kiadás névmutatóját bővítették.

81 „Εἰς τὴν δόξαν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀμήν .”

növényi motívum látható, az alatt pedig a kötés nélküli Biblia ára. Szintén ezen az oldalon találhatóak a már említett possessori bejegyzések.

A leírtak összegzéseképpen, illetve a jobb átláthatóságért egy táblázatban foglaltuk össze a negyedik és ötödik kiadású Erzsébet-Bibliák tartalmi felépítését. Az oldalszámok alatt a Biblia saját oldalszámaira gondoltunk. Ahogy ezt már írtuk, két alkalommal is újrakezdődik a számozás: egyszer az Ószövetség kezdetekor, másodszor a névmutatónál. Míg az ó- és újszövetségi könyveknél, illetve a liturgikus naptáraknál egy oldalon két hasáb van, oldalszámozás pedig hasábonként, addig a többi résznél egy oldalpárra jut egy oldalszám. Ezért is alkalmaztuk a (b) és (j) jelek alkalmazását, amelyek a „bal” és a „jobb” oldalt jelentik. A terjedelemlél írt számok ezek alapján értendők. Az összesen 1250 oldal a szöveggel vagy képpel rendelkező oldalakra vonatkozik. Van pár üres oldal is, ezeket nem vettük bele a számításba.

Megnevezés	Tartalom	Oldalszám	Terjedelem
Címlap	Címlap, 7 biblikus, két város (Moszkva és Szentpétervár) és egy címer képével.	1(j) ⁸²	1 oldal
1762-es impresszum	A fordítás védnökei, közvetlen fordítói előzmény, nyomtatás időpontja és helyszíne.	2(j)	1 oldal
Kép	I. Péter cár, I. Katalin és Erzsébet cárnők képe.	4(b)	1 oldal
1751-es impresszum	A fordítás védnökei, közvetlen fordítói előzmény, nyomtatás időpontja és helyszíne.	4(j)–6(b)	4 oldal
1663-as előszó	A fordítás megszületésének története.	6(j)–8(b)	4 oldal
1751-es előszó	A fordítás megszületésének története.	8(j)–28(b)	40 oldal
Tartalomjegyzék	Az Ó- és Újszövetség könyveit tartalmazó jegyzék.	28(j)	1 oldal
Rövid leírás	Az Ó- és Újszövetség könyveinek rövid, tartalmi leírása.	29(b)–31(b)	5 oldal
Részletesebb leírás	Az Ó- és Újszövetség könyveinek bővebb tartalmi leírása.	31(j)–46(j)	31 oldal
Ószövetség	49 könyvből álló Ószövetség.	1–1744 ⁸³	872 oldal
Újszövetség	27 könyvből álló Újszövetség.	1–464	232 oldal
Liturgikus naptár (év napjai szerint)	Az egyházi év (szeptemberrel kezdődően) ünnepei, napi szentjei és az azokhoz tartozó olvasmányok jegyzéke a Szentírásból.	465–488	12 oldal

82 Az Erzsébet-Biblia első részében egy oldalpár rendelkezik egy oldalszámmal, emiatt alkalmazzuk a (j) mint jobb és a (b) mint bal oldal megkülönböztetést egy oldalszámon belül.

83 Az Ó- és Újszövetségben, illetve a liturgikus naptárban egy lapon két hasáb van, külön-külön oldalszámmal.

Megnevezés	Tartalom	Oldalszám	Terjedelem
Liturgikus naptár (jelentős ünnepek, események szerint)	Jelentősebb egyházi ünnepekhez, életeseményekhez kapcsolódó olvasmányok jegyzéke.	489–504	8 oldal
Katalógus	Helység- és névmutató bibliai lelőhellyel és rövid leírással.	1(j)–40(b) ⁸⁴	78 oldal
		Összesen	1250 oldal

2. táblázat: *Az Erzsébet-Biblia (1762/1766) tartalmi felépítése*⁸⁵

Jelen munkával a célunk az volt, hogy megközelítsük azt a maximum határt, ami lehetséges egy idegen nyelvű könyv tartalmi áttekintésében, de még éppen ne bocsátkozzunk a kötet egyes részeinek vagy egészének fordításába. Mivel az Erzsébet-Bibliák már a 18. század második felében a Magyar Királyság területén is megjelentek, a Kárpát-medence északkeleti részén elterülő Egri Egyházmegye történelmének is egy fontos dokumentuma. Ezen a területen ugyanis az országos átlaghoz képest kiemelkedően nagy számban éltek bizánci rítusú (görögkatolikus vagy ortodox) keresztények, akik használták ezeket a Bibliákat. A későbbiekben érdemes lehet összegyűjteni a régióban fellelhető további Erzsébet-Bibliákat, de nemcsak az esetleges possessori bejegyzések miatt, hanem hogy bővebb képet kaphassunk a Biblia magyarországi elterjedtségéről.

A két bemutatott Biblia tartalmilag azonos, az említett possessori bejegyzések pedig arra engednek következtetni, hogy valamiféleképpen az állományba kerülésüket megelőző történetükben is lehetnek párhuzamok. A rendelkezésre álló információk alapján sajnos ezt nem tudjuk egyértelműen sem megerősíteni, sem cáfolni. A Bibliák személyes történetét nem rekonstruálhattuk. Azonban bízunk abban, hogy a tartalmi áttekintéssel is hozzátehattünk az EFK állományában lévő Eszterházy-gyűjteményről való teljesebb kép kialakításához.

⁸⁴ A katalógusban újra az első részhez hasonlóan egy oldalpár rendelkezik egy oldalszámmal.

⁸⁵ Az EFK állományában meglévő 1762-es, negyedik kiadást vettük alapul, de attól tartalmilag nem tér el az 1766-os, ötödik kiadás sem.

Melléklet

Az Erzsébet-Biblia könyvei az alábbi táblázatban olvashatóak, a mai katolikus és ortodox kánonhoz hasonlítva.⁸⁶

<i>Római katolikus Biblia</i>	<i>Erzsébet-Biblia</i>	<i>Mai orosz ortodox Biblia</i>
Ószövetség	ВѢТХАГО ЗАВѢТА	Ветхий Завет
Teremtés könyve	ПѢРВЫА КНИГИ АВЪРЪВЫ БЫТІА	Бытие
Kivonulás könyve	ВТВОРЫА КНИГИ АВЪРЪВЫ НЪХУДА	Исход
Leviták könyve	ТРЕТІА КНИГИ АВЪРЪВЫ ДЕУІТЪ	Левит
Számok könyve	ЧЕТВЕРТЫА КНИГИ АВЪРЪВЫ ЧИСЛА	Числа
Második Törvénykönyv	ПЛЪТЫА КНИГИ АВЪРЪВЫ ВТОРОЗАКОНІА	Второзаконие
Józsue könyve	ИИСУСА НАВИНА	Книга Иисуса Навина
Bírák könyve	СУДЕИ ИИЛЕВУХ	Книга Судей
Rut könyve	РУДА	Книга Руфь
Sámuel I. könyve	ПѢРВЫА ЦРѢТЪ	Первая книга Царств
Sámuel II. könyve	ВТВОРЫА ЦРѢТЪ	Вторая книга Царств
Királyok I. könyve	ТРЕТІА ЦРѢТЪ	Третья книга Царств
Királyok II. könyve	ЧЕТВЕРТЫА ЦРѢТЪ	Четвертая книга Царств
Krónikák I. könyve	ПѢРВЫА ПАРАЛНПОМЕНУХ, ИЛИ СЛОВЕСА ДНІИ	Первая книга Паралипоменон
Krónikák II. könyve	ВТВОРЫА ПАРАЛНПОМЕНУХ, ИЛИ СЛОВЕСА ДНІИ	Вторая книга Паралипоменон
Ezdrás könyve	ПѢРВЫА ЭЗДРЫ	Первая книга Ездры
Nehemiás könyve	НЕМИА	Книга Неемии

⁸⁶ Az adott kiadásban nem vagy nem ugyanott található könyveket zárójelben írtuk. A mai orosz ortodox Biblia alapjául a legújabb, 2011-ben megjelent fordítást vettük. A kánon tekintve ez megegyezik a Szinodiális Bibliával. Az Erzsébet-Biblia esetében a tartalomjegyzékből írtuk ki a címeket, amelyek bizonyos esetekben eltérhetnek a könyvek elején található címmel.

[Ezdrás II. könyve]	Вторыа ѣздры	[Вторая книга Ездры]
Tóbiás könyve	Товитъ	[Книга Товита]
Judit könyve	Иудифъ	[Книга Иудифъ]
Eszter könyve	Есфирь	Книга Есфирь
Makkabeusok I. könyve	[az Őszövetség végén van]	[az Őszövetség végén van]
Makkabeusok II. könyve	[az Őszövetség végén van]	[az Őszövetség végén van]
Jób könyve	Иовъ	Книга Иова
Zsoltárok könyve	Псалтирь	Псалтирь
Példabeszédek könyve	Притчи Соломонни	Книга Притчей Соломоновых
Prédikátor könyve	Екклесиастъ проповѣдникъ	Книга Екклесиаста
Énekek éneke	Пѣсни Пѣсней Соломона	Книга Песни Песней Соломона
Bölcsesség könyve	Премъдрости Соломонна	[Книга Премудрости Соломона]
Sirák fia könyve	Иисъхъ Сираховъ	[Книга Премудрости Иисуса сына Сирахова]
Izajás könyve	Исаи пророкъ	Книга пророка Исаии
Jeremiás könyve	Иеремия пророкъ	Книга пророка Иеремии
Siralmak könyve	Плачь Иеремиевъ	Книга плач Иеремии
[Jeremiás levele]	Послание Иереминно	[Послание Иеремии]
Báruk könyve	Варухъ пророкъ	[Книга пророка Варуха]
Ezekiel könyve	Иезекииль пророкъ	Книга пророка Иезекииля
Dániel könyve	Даниилъ пророкъ	Книга пророка Даниила
Ozeás könyve	Осия пророкъ	Книга пророка Осии
Joel könyve	Иоиль пророкъ	Книга пророка Иоиля
Ámosz könyve	Амосъ пророкъ	Книга пророка Амоса
Abdiás könyve	Авдия пророкъ	Книга пророка Авдия
Jónás könyve	Иона пророкъ	Книга пророка Ионы
Mikeás könyve	Михеа пророкъ	Книга пророка Михея
Náhum könyve	Наумъ пророкъ	Книга пророка Наума

Habakuk könyve	ⲁⲃⲄⲅⲆⲇⲈⲉ ⲡⲣⲟⲗⲕⲟⲥ	Книга пророка Аввакума
Szofoniás könyve	Ϣⲟⲫⲟⲛⲓⲁ ⲡⲣⲟⲗⲕⲟⲥ	Книга пророка Софонии
Aggeus könyve	ⲁⲎⲎⲉⲓ ⲡⲣⲟⲗⲕⲟⲥ	Книга пророка Агтея
Zakariás könyve	Ϣⲁⲭⲁⲣⲓⲁ ⲡⲣⲟⲗⲕⲟⲥ	Книга пророка Захарии
Malakiás könyve	Ⲙⲁⲕⲁⲕⲓⲁ ⲡⲣⲟⲗⲕⲟⲥ	Книга пророка Малахии
[Makkabeusok I. könyve]	ⲠⲉⲣⲄⲄⲁ ⲘⲁⲕⲕⲁⲄⲉⲓⲕⲓⲁ	[Первая книга Маккавейская]
[Makkabeusok II. könyve]	ⲄⲲⲟⲣⲓⲁ ⲘⲁⲕⲕⲁⲄⲉⲓⲕⲓⲁ	[Вторая книга Маккавейская]
[Makkabeusok III. könyve]	Ⲧⲣⲉⲧⲧⲓⲁ ⲘⲁⲕⲕⲁⲄⲉⲓⲕⲓⲁ	[Третья книга Маккавейская]
[Ezdrás III. könyve]	Ⲧⲣⲉⲧⲧⲓⲁ ⲉⲗⲃⲣⲱ	[Третья книга Ездры]
Újszövetség	ⲠⲟⲃⲁⲎⲮ ⲤⲁⲄⲒⲤⲁ	Новый Завет
Máté evangéliuma	ⲈⲄⲠⲓⲕⲧⲥⲭ Ⲙⲁⲧⲗⲉⲓⲥ	Евангелие от Матфея
Márk evangéliuma	ⲈⲄⲠⲓⲕⲧⲥⲭ Ⲙⲁⲣⲕⲟ	Евангелие от Марка
Lukács evangéliuma	ⲈⲄⲠⲓⲕⲧⲥⲭ ⲗⲘⲕⲁ	Евангелие от Луки
János evangéliuma	ⲈⲄⲠⲓⲕⲧⲥⲭ ⲓⲱⲁⲛⲏⲥ	Евангелие от Иоанна
Apostolok Cselekedetei	ⲁⲕⲕⲁⲛⲓⲁ ⲁⲡⲓⲗⲕⲁⲕⲁ	Деяния Святых Апостолов
Rómaiaknak írt levél [Jakab levele]	ⲓⲁⲕⲰⲄⲁⲗⲉ ⲡⲟⲥⲗⲁⲛⲓⲉ	Соборное послание св. ап. Иакова
Korintusiaknak írt I. levél [Péter I. levele]	Ⲡⲉⲧⲣⲟⲕⲟ ⲡⲟⲥⲗⲁⲛⲓⲉ ⲁ	Первое Соборное послание св. ап. Петра
Korintusiaknak írt II. levél [Péter II. levele]	Ⲡⲉⲧⲣⲟⲕⲟ ⲡⲟⲥⲗⲁⲛⲓⲉ ⲃ	Второе Соборное послание св. ап. Петра
Galatáknak írt levél [János I. levele]	ϢⲧⲁⲎⲮ ⲁⲡⲓⲗⲁ ⲓⲱⲁⲛⲏⲁ ⲄⲒⲟⲥⲗⲟⲄⲄⲁ Ϣⲟⲃⲟⲣⲏⲟⲉ ⲡⲟⲥⲗⲁⲛⲓⲉ ⲡⲉⲣⲄⲟⲉ	Первое Соборное послание св. ап. Иоанна Богослова
Efezusiaknak írt levél [János II. levele]	ϢⲧⲁⲎⲮ ⲁⲡⲓⲗⲁ ⲓⲱⲁⲛⲏⲁ ⲄⲒⲟⲥⲗⲟⲄⲄⲁ Ϣⲟⲃⲟⲣⲏⲟⲉ ⲡⲟⲥⲗⲁⲛⲓⲉ ⲄⲲⲟⲣⲟⲉ	Второе Соборное послание св. ап. Иоанна Богослова
Filippieknek írt levél [János III. levele]	ϢⲧⲁⲎⲮ ⲁⲡⲓⲗⲁ ⲓⲱⲁⲛⲏⲁ ⲄⲒⲟⲥⲗⲟⲄⲄⲁ Ϣⲟⲃⲟⲣⲏⲟⲉ ⲡⲟⲥⲗⲁⲛⲓⲉ ⲧⲣⲉⲧⲧⲓⲉ	Третье Соборное послание св. ап. Иоанна Богослова

Kolosszeieknek írt levél [Júdás levele]	Κολοβήθιο ποσλάνηε ἰϋδνηο	Соборное послание св. ап. Иуды
Tesszalonikaiaknak írt I. levél [Rómaiaknak írt levél]	Θηράγο ἀππλα πάυλλα Ποσλάνηε κη ρήμλλνηωμχ	К Римлянам послание св. ап. Павла
Tesszalonikaiaknak írt II. levél [Korintusiaknak írt I. levél]	Θηράγο ἀππλα πάυλλα Πέρκοε ποσλάνηε κη κορίηδλνηωμχ	Первое послание св. ап. Павла к Коринфянам
Timóteusnak írt I. levél [Korintusiaknak írt II. levél]	Θηράγο ἀπпла πάυλλα Вторόε ποσλάνηε κη κορίηδλνηωμχ	Второе послание св. ап. Павла к Коринфянам
Timóteusnak írt II. levél [Galatáknak írt levél]	Θηράγο ἀπпла πάυλλα Ποσλάνηε κη γαλάτωμχ	Послание к Галатам
Titusznak írt levél [Efezusiaknak írt levél]	Θηράγο ἀπпла πάυλλα Ποσλάνηε ко εφεεεμχ	Послание к Ефесеям
Filemonnak írt levél [Filippieknek írt levél]	Θηράγο ἀπпла πάυλλα Ποσλάνηε κη φιλίппиεεμχ	Послание к Филиппийцам
Zsidóknak írt levél [Kolosszeieknek írt levél]	Θηράγο ἀπпла πάυλλα Ποσλάνηε κη колоσσεεμχ	Послание к Колоссянам
Szent Jakab levele [Tesszalonikaiaknak írt I. levél]	Θηράγο ἀπпла πάυλλα Ποσλάνηε πέρκοε κη соллνηωμχ	Первое послание св. ап. Павла к Фессалоникийцам
Szent Péter I. levele [Tesszalonikaiaknak írt II. levél]	Θηράγο ἀπпла πάυλλα Ποσλάνηε втторόε κη соллνηωμχ	Второе послание св. ап. Павла к Фессалоникийцам
Szent Péter II. levele [Timóteusnak írt I. levél]	Θηράγο ἀπпла πάυλλα Ποσλάνηε πέρκοε κη тимодею	Первое послание к Тимофею
Szent János I. levele [Timóteusnak írt II. levél]	Θηράγο ἀπпла πάυλλα Ποσλάνηε втторόε κη тимодею	Второе послание к Тимофею
Szent János II. levele [Titusznak írt levél]	Θηράγο ἀπпла πάυλλα Ποσλάνηε κη титл	Послание к Титу
Szent János III. levele [Filemonnak írt levél]	Θηράγο ἀπпла πάυλλα Ποσλάνηε κη φιλημόνηл	Послание к Филимону
Szent Júdás levele [Zsidóknak írt levél]	Θηράγο ἀπпла πάυλλα Ποσλάνηε ко εвреεεμχ	Послание к Евреям
Jelenések könyve	Ἀποκάλυψηεχ Θηράγο ἰωάνηηα δεολόγα [βῆσελβα]	Откровение (Апокалипсис) св. ап. Иоанна Богослова

Elizabeth Bibles in the Eszterházy Collection of the Eger Archdiocesan Library

The Cyrillic books (about 60 in volume) of the Eszterházy collection of the Eger Archdiocesan Library have been discussed several times, although in primarily bibliographic descriptions, without a detailed examination of the volumes. Continuing this work, this paper focuses specifically on the volumes themselves. Instead of the role they played in Eger, the emphasis is placed on the way these works were created (when, where and why they were printed) and what they contain. In the paper, after reviewing the literature of the Cyrillic research in Eger, two 18th century Cyrillic Bibles (1762; 1766) of the Eszterházy-collection are presented in detail. These Elizabeth Bibles appeared as early as the second half of the 18th century in the territory of the Kingdom of Hungary, especially in the North Eastern region, where a large number of Byzantine-rite (Greek Catholic or Orthodox) Christians lived and used these Bibles. Later, it may be worth collecting additional Elizabeth Bibles available in the region, to gain a more detailed understanding of the presence of the Bible in Hungary.

Publikácie vydané v cyrilike v Eszterházyho zbierkach – Alžbetínske biblie v Arcibiskupskej knižnici v Egeri.

Publikáciám tlačených cyrilikou (približne 60 zväzkov) predmetnej zbierky sa venovalo už viacero autorov. Ich práce sa zamerali predovšetkým len na bibliografické opisy, no podrobnejšie sa jednotlivým zväzkom venovali iba málo, alebo vôbec. Vychádzajúc z týchto prác sa snažíme zamerať na jednotlivé publikácie ako také. Aj z dôvodu chýbajúcich prameňov sme neskúmali ich možné využívanie v dobovom Jágri, ale sme sa zamerali na samotné diela: ako vznikli (kedy, kde a prečo boli vytlačené) a čo je ich obsahom. Po prehľade odbornej literatúry výskumu spomínaných tunajších tlačí v cyrilike sa budeme v prítomnej štúdií podrobne venovať dvom výtlačkom Biblie pochádzajúcich z 18. storočia (1762, 1766). Ide o tzv. alžbetínske vydania Biblie, ktoré sa na území Uhorského kráľovstva objavili už v druhej polovici 18. storočia. Ide najmä o severovýchodné regióny kráľovstva, kde žilo početné obyvateľstvo byzantského (gréckokatolíckeho či ortodoxného) rítu, ktoré tieto vydania používalo. V budúcnosti by bolo vhodné zozbierať informácie o zachovaných ďalších alžbetínskych Bibliách, čo by prospelo k lepšiemu prehľadu o ich možnom rozšírení na území vtedajšieho Uhorska.